

Recenzja rozprawy doktorskiej s. mgr lic. Terezy Huspekovej CHR

pt. *Teologia w kontekście antropologii religii. Dialog z myślą Bensona Salera* (Kraków 2022, ss. 282), napisanej pod kierunkiem ks. dr. hab. Damiana Wąska, prof. UPJPII

Współczesna teologia systematyczna charakteryzuje się wysokim stopniem wrażliwości na wydarzenia historyczne, fenomeny kulturowe i procesy społeczne, które stanowią istotne czynniki kształtujące doktrynalną świadomości zarówno konkretnej lokalnej wspólnoty eklezjalnej, jak i Kościoła rozumianego w skali globalnej. Szybki przepływ informacji pochodzących z różnych części świata sprawia, że dzisiejsza teologia może i zarazem powinna brać pod uwagę złożone relacje między narodami, społeczeństwami, Kościołami i religiami, relacje, które w kulturze *społeczeństwa sieciowego* nabierają charakteru zobowiązań moralnych. Z tej racji, zgodnie z sugestią Soboru Watykańskiego II, istnieje potrzeba rozwijania teologii „znaków czasu”, będącej próbą sformułowania głębokiej i wiarygodnej odpowiedzi w świetle wiary chrześcijańskiej na ważne ludzkie pytania rodzące się na gruncie dynamicznie zmieniających się kontekstów społecznych, religijnych i kulturowych.

Naprzeciw wspomnianym postulatam wychodzi rozprawa doktorska s. mgr lic. Terezy Huspekovej. Jest ona realizacją ambitnego i w znacznej mierze oryginalnego projektu badawczego, podjętego z myślą o rozwoju i promocji katolickiej teologii religii w dialogu z innymi naukami społecznymi i humanistycznym, szczególnie zaś z antropologią religii. Z uznaniem należy stwierdzić, że Doktorantka podjęła się opracowania wybranego przez siebie problemu badawczego w sytuacji niewielkiej liczby publikacji poświęconych problematyce dialogu teologii z antropologią religii zarówno w środowisku polskim, jak też za granicą.

Recenzowana rozprawa stanowi ważny wkład w nurt teologii fundamentalnej typu kontekstualnego, która w intelektualnym spotkaniu z redukcjonistycznymi propozycjami płynącymi ze strony naturalistycznie zorientowanej antropologii religii uprawianej przez

amerykańskiego uczonego Bensona Salera może rozwinąć twórczą refleksję nad fenomenem ludzkiej religijności, wypracowując odpowiednie nowatorskie metody korzystania również ze źródeł religioznawczych.

1. Ocena zamysłu i struktury pracy

Uwzględniając bogaty dorobek nauk religiológicznych, Doktorantka precyzyjnie określiła trzy cele swojej dysertacji. Są nimi stworzenie ram metodologicznych dla określenia relacji teologii z antropologią religii, krytyczna prezentacja naturalistycznej koncepcji Bensona Salera oraz wytyczenie kierunków badań teologicznych nad szczegółowymi tematami wyprowadzonymi z jego koncepcji.

Struktura pracy jest logiczna i klarowna. Została podporządkowana realizacji wskazanych celów. Podział pracy na trzy zasadnicze części odpowiada sformułowanym we wstępie problemom badawczym. Kryterium podziału zostało zastosowane prawidłowo.

Pierwsza część prezentuje metodologiczny kontekst dialogicznej relacji teologii i antropologii religii. W czterech rozdziałach wchodzących w skład tej części Doktorantka w sposób kompetentny porusza problem naukowego statusu teologii, historycznego rozwoju refleksji o religii w ramach nauk teologicznych, miejsca antropologii religii w naukach religioznawczych oraz warunków niezbędnych do zbudowania metodologicznej konstrukcji dla kreatywnego spotkania obydwu tych dziedzin.

Druga część dysertacji, zawierająca trzy rozdziały, została poświęcona ukazaniu biografii i twórczości Bensona Salera, omówieniu wybranych aspektów antropologicznej myśli amerykańskiego uczonego dotyczącej kwestii konceptualizacji religii opartej na idei „podobieństw rodzinnych” i teorii prototypów, i wreszcie wyjaśnieniu fenomenu religii w świetle hipotez kognitywnych i ewolucyjnych.

Trzecia część pracy doktorskiej składa się z wprowadzenia i czterech rozdziałów, odnoszących się kolejno do problemu redukcjonizmu w twórczości Salera, do roli języka teologicznego, do obrazu religii i religijności w dokumentach Kościoła i w teorii objawieniowej genezy religii oraz do propozycji budowania realistycznej teologii religii.

Całość pracy została uwieńczona niezbyt szerokim, ale za to konkretnym i merytorycznym zakończeniem, w którym znajdują się najważniejsze wyniki badań. Nie są one prostym powtórzeniem szczegółowych wniosków zawartych w bardzo dobrze zrobionych podsumowaniach po kolejnych rozdziałach pracy, lecz stanowią klarowną syntezę oryginalnych efektów przeprowadzonych analiz. Prezentowane konkluzje to krótkie i rzeczowe odpowiedzi na fundamentalne pytania zawarte we wstępie dysertacji. Nie można też pominąć

znaczenia sugerowanych przez Doktorantkę perspektyw przyszłych badań, zwłaszcza obiecująco brzmiących propozycji ujęcia fenomenu ludzkiej religijności w perspektywie Wcielenia Boskiego Logosu, co z pewnością prowadziłyby do ponownego przemyślenia kwestii zbawienia „w religiach” i „przez religie”.

Opis metody zastosowanej w pracy doktorskiej został dokonany przez Doktorantkę prawidłowo, z uwzględnieniem interdyscyplinarnego charakteru dysertacji i ze wskazaniem na poszczególne etapy procesu badawczego zmierzającego do zrealizowania celu rozprawy. Znajomość i umiejętność wykorzystania przez Doktorantkę metody genetyczno-historycznej oraz metody hermeneutycznej budzi uznanie. Autorka jest świadoma trudności związanych z pisaniem prac naukowych o charakterze interdyscyplinarnym i kontekstualnym. Trzeba w tym miejscu jasno podkreślić, że wysokie kompetencje uzyskane przez Doktorantkę zarówno w ramach studiów religioznawczych w Pradze, jak też na studiach teologicznych w Krakowie owocują świetnym wyczuciem metodologicznym, świadomością odrębności badanych dyskursów oraz odważną próbą przekraczania dotychczasowych paradygmatów w katolickiej teologii religii.

Lektura dysertacji pozwala stwierdzić, że cele pracy zostały z powodzeniem zrealizowane. Chcę podkreślić, że sam tytuł rozprawy doktorskiej jest oryginalny, zawierający wyraźną tezę o możliwości uprawiania teologii w dialogu z innymi naukami. Doktorantka bardzo dobrze uzasadniła aktualność podjętej problematyki, dokonała rzeczowej prezentacji źródeł, stanu badań oraz prawidłowego podziału bibliografii.

2. Ocena merytorycznej wartości pracy

Doktorantka świadomie i konsekwentnie realizuje cele sformułowane we wstępie dysertacji. W oparciu o gruntowną znajomość źródeł w sposób metodyczny konstruuje model relacji między teologią a antropologią religii, w którym obie dyscypliny słusznie mogą zostać określone jako „odrębne-lecz-nieoddzielne”. Zachowują one przy tym swą autonomię i zdolność do wymiany idei, pojęć i wyników poznawczego dorobku. Doktorantka w sposób kompetentny, z uwzględnieniem elementów zaczerpniętych z filozofii nauki i metodologii nauk, potrafiła uzasadnić tezę, że antropologia religii stanowi dla współczesnej teologii fundamentalnej ważne źródło poznania w ramach poszerzonej topiki teologicznej, która dziś nie waha się już uznać różnego typu naukowych antropologii za pomocnicze *loci theologici*.

Doktorantka wykazała się rozległą wiedzą, gruntowną znajomością teorii teologicznych i religioznawczych, umiejętnością zarówno referowania zróżnicowanych poglądów reprezentowanych przez współczesnych teologów i antropologów, jak również sztuką

problematyzowania, dialogowania ze stanowiskami opozycyjnymi oraz przewidywania reakcji czytelnika na prezentowane przez siebie argumenty. Doktorantka potwierdziła swą umiejętność analizy trudnych tekstów z zakresu antropologii religii, klarownie przybliżając myśl Bensona Salera na temat sposobu definiowania religii, a także określenia jej genezy w perspektywie mechanizmów ewolucyjnych (elementy religijne jako skutek uboczny zmian adaptacyjnych) i kognitywnych (aktywność mózgu jako przyczyna zachowań rytualnych i kreowania wyobrażeń religijnych).

Trzeba podkreślić, że pracę charakteryzuje wysoki poziom refleksji teoretycznej i metodologicznej. Doktorantka potrafi przekonująco uzasadnić różnicę między redukcjonizmem a redukcją w ramach naturalistycznego projektu Bensona Salera. Wyeksponowanie tezy, że stosowanie redukcyjnych podejść w badaniach nad religią nie musi koniecznie prowadzić do przyjęcia redukcjonizmu wyrażającego się w dewaluacji religii wydaje się cenne dla uzasadnienia możliwości budowania mostów między teologią a antropologią religii.

Sądzę, że jednym z najciekawszych zagadnień podejmowanych przez Doktorantkę dysertacji jest kwestia języka teologicznego, jaki może i powinien być stosowany w dialogu z antropologią religii. Z pewnością teologia w jakimś zakresie podejmuje wysiłek redefinicji istotnych pojęć, poszukiwania adekwatnych obrazów Boga, objawienia, zbawienia, łaski, religii. Być może w dzisiejszym świecie, określanym przez niektórych socjologów mianem „płynnej nowoczesności”, teologiczne obrazy przekazywane w nurcie kościelnej tradycji „starzeją się” coraz szybciej w związku ze wzrastającym tempem życia (kultura nieustannego pośpiechu).

Na podkreślenie zasługuje podjęta przez Doktorantkę próba zarysowania punktu wyjścia do zbudowania „realistycznej i relewantnej” teologii religii, możliwej do przyjęcia zarówno przez naukowców w dziedzinie międzykulturowych badań, jak i dialogicznie zorientowanych teologów. W tym bodaj najbardziej autorskim fragmencie rozprawy do głosu dochodzą dwie koncepcje teologicznej antropologii: ewolucyjna – reprezentowana przez Denisa Edwardsa oraz inkarnacyjna – zaproponowana przez św. Ireneusza z Lyonu. Niewątpliwie, trzeba docenić, że rozprawa doktorska s. Terezy Huspekovej zawiera w sobie duży potencjał heurystyczny, prowokuje do stawiania nowych pytań i formułowania oryginalnych hipotez.

3. Ocena strony formalnej pracy

Pod względem formalnym konstrukcja pracy doktorskiej jest prawidłowa. Zarówno wstęp, jak i zakończenie zostały zbudowane z uwzględnieniem wszystkich wymaganych elementów konstytutywnych. Struktura poszczególnych rozdziałów została przemyślana i charakteryzuje się stosowną koherencją. Rzeczowe podsumowania umieszczone na końcu rozdziałów pozwalają czytelnikowi łatwiej podążać za tokiem argumentacji wymagającej często szczególnej uwagi.

Język dysertacji jest zasadniczo poprawny, jasny i komunikatywny. Wszystkie kluczowe fachowe terminy z zakresu teologii i religioznawstwa są właściwie definiowane i używane w należytych kontekstach. Bardzo drobne mankamenty stylistyczne wynikają z faktu, że dla Doktorantki język polski nie jest językiem ojczystym. Podział bibliografii jest poprawny, a stopień wykorzystania literatury źródłowej i pomocniczej wystarczający. Na uznanie zasługuje bardzo dobra znajomość języka angielskiego, która pozwala na swobodne korzystanie z zagranicznych źródeł i opracowań.

Doceniam fakt, że w procesie pisania rozprawy Doktorantka troszczyła się zarówno o zrozumiałość przekazu, jak też o atrakcyjność sformułowań zawartych w tytułach rozdziałów i paragrafów. Niemniej uważam, że w pracach doktorskich nie należy nadużywać nazw typowych dla wypowiedzi typu dziennikarskiego, przybierających niekiedy formę ekstrawagancką. Chociaż formułowanie tytułów rozdziałów ze znakiem zapytania w pewnych przypadkach może być uzasadnione, to jednak ich nagromadzenie grozi niebezpieczeństwem popadnięcia w pewien manieryzm językowy.

Do dyskusji proponuję następujące pytania:

- (1) W jakiej mierze dialog teologii z naturalistyczną antropologią religii może przyczynić się do budowania pokoju i pojednania w świecie wojen i konfliktów religijnych?
- (2) Czy w rozwijaniu dialogu międzyreligijnego należy uwzględnić aksjologię religii?

4. Wniosek końcowy

W trakcie mojej recenzji dawałem jednoznacznie wyraz temu, że rozprawę doktorską s. mgr Terezy Huspekovej oceniam wysoko. Zgłoszone przeze mnie uwagi dotyczą jedynie drobnych usterek, które można łatwo usunąć. Z pewnością praca zasługuje na życzliwe przyjęcie w kręgach zarówno teologów, jak i antropologów religii. Po dokonaniu stosownych korekt powinna zostać opublikowana ze względu na swój nowatorski charakter oraz interdyscyplinarny walor.

Jestem głęboko przekonany, że dysertacja s. mgr Terezy Huspekovej spełnia ustawowe i akademickie wymogi stawiane rozprawom doktorskim i dlatego wnioskuję do Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie o jej dopuszczenie do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

ks. dr hab. Antoni Nadbrzeźny, prof. KUL